شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر ارتقای حیات جمعی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری

سعید محمدزاده بلالمی*، محسن قاسمی**، ملیحه نوروزی***، منصور نیکپور****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۷/۰۶
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۱۴

چکیده

در ایران با توجه به تسلط حرکت سواره بر فضاهای شهری، روزبه‌روز از میزان مقیاس انسانی و ارزش‌های اجتماعی فضاهای شهری کاسته شده‌است. متأسفانه در بسیاری از شهرهای ایران، تلاش‌هایی در راستای انسان‌محور بودن فضاهای شهری صورت نمی‌گیرد که میدان مرکزی شهر بم نیز یکی از این فضاها می‌باشد، در پژوهش حاضر با توجه به اهمیت حیات جمعی در فضاهای عمومی شهری به‌عنوان یکی از عناصر اصلی شهر و عرصه همگانی، به شناسایی عوامل مؤثر در ارتقای حیات جمعی در فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت و تحلیل نقش و اهمیت هر یک از عوامل شناسایی‌شده در انجام و شکوفایی فعالیت‌های اجتماعی پرداخته شد. تحقیق حاضر به‌لحاظ ماهیت، توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است، با استفاده از روش گروه خبرگان و نمونه‌گیری در دسترس، ۸۳ نفر موردبررسی قرار گرفتند و مرحله تکمیل پرسش‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داده شد. جهت تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و روش‌های آماری تحلیل عاملی و مدل سنجش جذابیت استفاده شد. نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق نشان داد که از مجموع ۳۵ معرف مستخرج از ادبیات تحقیق و مشورت با اساتید، ۳ عامل اصلی کالبدی-فضایی، فعالیتی-عملکردی و ادراکی-معنایی با ۲۹ معرف شناسایی شدند که با تأکید بر عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری در ارتقای حیات جمعی فضاهای عمومی شهری نقش دارند. همچنین مشخص شد درصورتی‌که عوامل شناسایی‌شده در فضاهای عمومی شهری ایجاد یا احیا شوند، در ارتقای فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری نقش مهمی دارند، ولی بر فعالیت‌های اجباری تأثیری ندارند. سخن آخر اینکه محصوریت فضا اصل بنیادین در طراحی معماری و فضای شهری به‌حساب می‌آید و فضا درواقع با محصوریت شروع می‌شود و رعایت عوامل شناسایی‌شده در مقاله‌ی حاضر می‌تواند فضاهای عمومی شهری را در پیوند با سایر اصول طراحی معماری برای افراد جامعه اجتماع‌پذیر نماید.

کلمات کلیدی: فضاهای عمومی شهری، محصوریت، اجتماع‌پذیری، تحلیل عاملی.

* دانشجوی دکتری معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران. Bana434@yahoo.com
** استادیار گروه معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران.
*** استادیار گروه معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران.
**** استادیار گروه معماری، واحد بم، دانشگاه آزاد اسلامی، بم، ایران.

مقدمه

پیشرفت تکنولوژی با پیدایش وسایلی نظیر خودرو، تلویزیون، یخچال، تلفن، کامپیوتر و اینترنت سبب کاهش نیاز به حضور افراد در فضاهای شهری برای خرید، تفریح، کار و حتی تعاملات اجتماعی شده است (Hampton et al, 2015). به‌طوری‌که امروزه شاهد روند روبه‌رشد زندگی خصوصی هستیم. این در حالی است که زندگی جمعی می‌تواند باعث افزایش سرزندگی، سلامتی، امنیت و پایداری شهر شود (Gehl, 2010). برخلاف زندگی فردی که در بیشتر مکان‌ها امکان وقوع دارد، زندگی جمعی نیاز به مکانی خاص با شرایطی ویژه دارد. مکانی که عموم مردم به آن دسترسی داشته باشند (رضازاده و عباس‌زادگان به نقل از هدمن[1] و یازوسکی[2]، ۸۹:۱۳۹٤). یکی از مهم‌ترین فضاهایی که در بحث اجتماع‌پذیری ضرورت بررسی پیدا می‌کنند فضاهای عمومی هستند.

فضاهای عمومی شهری به‌عنوان مهم‌ترین بخش شهرها، عنصر ضروری برای زندگی اجتماعی هستند که سبب حرکت در فضاهای شهری، تبادل اطلاعات و آگاهی، اجتماع‌پذیری و همچنین غنی‌سازی کیفیت محیط‌های شهری می‌شوند (Madanipour, 2012:1) و یکی از مهم‌ترین محیط‌هایی هستند که انسان با غوطه‌ور شدن در آن، ضمن رها شدن از قیدوبندهای رسمی و دیده نشدن، می‌تواند خود را در میان کاروان حیات جامعهٔ بشری جای دهد. «دیوید هاروی[3]» معتقد است شهرها در فضاهای عمومی بازتولید می‌شوند و انسان نیز «خود» اجتماعی خود را به‌طور مستمر در فضاهای عمومی بازتعریف می‌کند (براتی و خادمی، ۲۰:۱۳۹۷). در این میان فضاهای باز در مقابل فضاهای بسته، شامل پارک‌ها، میادین، خیابان‌ها و فضاهای باز نواحی مسکونی می‌شوند (Muruani & Amit-cohen, 2007). درواقع فضاهای باز، فضاهایی محصورشده توسط توده‌های ساختمانی و عناصر طبیعی هستند که توسط مردم جهت انجام کارهای معینی از زندگی روزانه اشغال می‌شوند. عملکرد اصلی این فضاها فراهم‌سازی و بسترسازی برای پذیرایی کلیه اقشار، گروه‌های سنی و جنسی و اقلیت‌های اجتماعی در کلیه ساعات شبانه‌روز است. ازاین‌رو، کیفیت فضاهای عمومی و عناصر شهری مستقر در فضا می‌تواند زمینه‌ساز حضور یا عدم حضور شهروندان در فضاهای شهری باشد (Remeaser,2005). یکی از ویژگی‌های فضاهای باز عمومی شهری که می‌تواند نقشی در زندگی جمعی، پایداری اجتماعی و تحکیم نمادهای فرهنگی و تلفیق آن‌ها در فضاهای باز عمومی شهری داشته باشد «محصوریت» است. برای دستیابی به یک مکان شهری جذاب، فضا باید به شکل مطلوبی محصور شود و درواقع می‌توان گفت نخستین اصل حاکم در طراحی مکان‌های شهری «محصوریت» است (توسلی، ۲٦:۱۳۷٦) و نادیده گرفتن محصوریت یعنی نادیده گرفتن انسان به‌عنوان مهم‌ترین رکن فضا. اجتماعات محصور با هدف دستیابی به امنیت، ایمنی، حریم خصوصی، تشخص و سبک خاص زندگی به‌وجود می‌آیند.

محصوریت نقش مهمی در ایجاد درک فضایی و ارتباط استفاده‌کننده و محیط دارد تا جایی که اگر فضا به شکل مطلوب محصور نشود، نمی‌توان به یک فضای شهری مطلوب دست یافت (سیدیان، ٤٦:۱۳۸٦). تأثیر محصوریت بر زندگی جمعی در یک فضای عمومی در نتیجه‌ی حضور مردم و فعالیت‌های آنان قابل‌مشاهده است و می‌تواند اساس ارزش‌گذاری مکان (لاوسون[4]، ٥٦:۱۳۹۱) و هدف به‌وجود آوردن فضای عمومی محسوب شود. البته محصوریت فضا هدف کوچکی است و به‌تنهایی نمی‌تواند نشان‌دهنده‌ی یک مکان

خوب باشد (Jaecheol,2017,2). بنابراین پرداختن به نیازهای اجتماعی که جزء نیازهای برتر در سلسله‌مراتب پیشنهادی مازلو است (لنگ[5] به نقل از فرامپتون[6]، ۱۱۶:۱۳۹۰) و اجتماع‌پذیر ساختن فضا که موردتوجه معماران برای برطرف کردن نیاز اجتماعی انسان‌ها است می‌تواند به‌عنوان هدفی مطلوب برای فضای عمومی مطرح شود. «یان گل[7]» اجتماع‌پذیری را در فضای عمومی با توجه به فعالیت‌های ساکنان موردمطالعه قرار داد و سه نوع فعالیت کلی را معرفی کرد که شامل: فعالیت‌های ضروری، انتخابی و اجتماعی هستند و دو نوع فعالیت اختیاری و اجتماعی را به‌عنوان ویژگی‌های یک شهر خوب معرفی کرد، البته تأکید اصلی بر همراهی زندگی جمعی با فعالیت‌های اجتماعی است.

هدف تحقیق حاضر، هدف شناسایی عوامل مؤثر بر ارتقاء حیات جمعی در فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عنصر محصوریت و اجتماع‌پذیری و میزان تأثیر و اهمیت عوامل شناسایی‌شده در شکل‌گیری فعالیت‌های سه‌گانه (اجباری، اختیاری، اجتماعی) است.

در راستای بیان مسئله و هدف تحقیق سؤالات زیر طرح می‌شوند:

- مهم‌ترین عوامل مؤثر در ارتقای حیات جمعی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت کدامند؟
- عوامل شناسایی‌شده چه نقشی در ارتباط با ایجاد و شکوفایی فعالیت‌های سه‌گانه مورد تأکید یان گل در فضاهای شهری دارند؟

پیشینه و مبانی نظری

تحقیق حاضر از مفهوم عمده «اجتماع‌پذیری» در فضاهای عمومی و مفهوم خاص «محصوریت» تشکیل شده‌است. طی سال‌های اخیر مطالعات گسترده‌ای درباره‌ی اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی صورت گرفته است، اما به مقوله عوامل مؤثر بر ارتقاء حیات جمعی در فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عنصر محصوریت و اجتماع‌پذیری کمتر توجه شده‌است. به ویژه که در این تحقیق میزان تأثیر و اهمیت عوامل شناسایی‌شده در شکل‌گیری فعالیت‌های سه‌گانه (اجباری، اختیاری، اجتماعی) مورد تأکید یان گل در فضاهای شهری، هدف اصلی و جنبه نوآورانه تحقیق است که این زمینه تاکنون تحقیقی صورت نگرفته‌است.

فضای عمومی

فضاهای عمومی زمانی واجد ارزش هستند که نقش اجتماعی و تعاملی در زندگی جمعی شهروندان ایجاد کنند (مهذب طلاب، ۱۳۸۵). این فضاها از عناصر مهم شهرهای مدرن‌اند و در عرصه‌های مختلف زندگی بشر نقش حیاتی بازی می‌کنند (Kurniaty, 2014:517). «کارمونا[8]» هم درباره‌ی این فضاها معتقد است که قابل‌دسترس برای همه‌ی اقشار و به‌عنوان یک صحنه برای رفتار، نمایش و تعاملات اجتماعی هستند (Carmona et al, 2004).

در لغتنامه‌ی دهخدا، عمومی در مقابل خصوصی آمده و به آنچه که منسوب و متعلّق به عموم باشد تعریف می‌شود (دهخدا، ۱۳٤٥). به‌طورکلی هر گاه از فضای عمومی و تأثیر آن در جامعه سخن به میان آید، دو مفهوم از فضا به ذهن متبادر می‌گردد؛ ابتدا فضاهای عمومی که به‌صورت فیزیکی و کالبدی معنا می‌شوند مانند پارک‌ها، میادین، خیابان‌ها و نظایر آن و دیگری فضاهای موجود برای شکل‌گیری اجتماع‌های انسانیِ مستقل از دولت که به میزان آزادی‌های اجتماعی در ذهن فرد شکل می‌گیرند (اسدی‌محل‌چالی، ۵۱:۱۳۹۱).

صاحب‌نظران به مهم‌ترین شاخص‌های کیفیت مطلوب فضاهای عمومی شهری اشاره کرده‌اند (جدول شماره۱). این شاخص‌ها مستقیم و غیرمستقیم بر زندگی جمعی و رفتار اجتماعی شهروندان تأثیرگذارند.

نظریه‌پرداز	سال	معیارهای موردنظر در فضاهای عموی شهری
جین جیکوبز	۱۹۶۱	نظم فعالیت‌ها بر نظم بصری، کاربری مختلط، نفوذپذیری، امکان نظارت و مراقبت، تنوع و غنای فعالیت‌ها، توجه به خیابان، امکان اختلاط اجتماعی، غنای فعالیت‌ها، انعطاف‌پذیری.
کوین لینچ	۱۹۸۵	سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت، کارایی، عدالت، سرزندگی (اجتماعی)، معنی، سرزندگی (بیولوژیک).
ویولچ	۱۹۸۳	قرائت‌پذیری محیط، آزادی انتخاب، فرم‌های شهری متباین، امکان زندگی اجتماعی، به گوش رسیدن آوای گذشته، توجه به پیوندهای بومی منطقه‌ای.
یان بنتلی	۱۹۸۵	نفوذپذیری، تنوع، انعطاف‌پذیری، نفوذپذیری، تنوع (فرم)، خوانایی، انعطاف‌پذیری، سازگاری بصری، غنا، امکان شخصی‌سازی، کارایی از نظر مصرف انرژی.
پانتر و کارمونا	۱۹۹۷	کاربری زمین، جریان حرکت پیاده، الگوهای رفتاری، جریان حرکت سواره، نفوذپذیری، ادراک همگانی، ارزیابی‌های کیفی، عملکردها، تداعی معانی، خوانایی، منظر عینی، فرم مصنوع.
ساورت ورث	۱۹۸۹	ساختار، خوانایی، فرم، حس مکان، هویت، دید و منظر، مقیاس انسانی (پیاده).

ج۱. شاخص‌های فضاهای عمومی شهری

با وجود تعریف‌های مختلف فضای عمومی، اغلب صاحب‌نظران موافق‌اند که این فضاها شامل همه مناطقی هستند که برای اعضای عمومی در یک جامعه (در اصل و نه لزوماً در عمل) باز و در دسترس هستند (Orum, 201:1).

اجتماع‌پذیری

با افزایش فردگرایی در جامعه‌ی مدرن، اهمّیت محیط های انسانی مانند فضاهای عمومی، به‌عنوان مکان‌هایی که مردم را به هم نزدیک می‌کنند و درنتیجه تعاملات اجتماعی ازدست‌رفته را بهبود می‌بخشند، افزایش می‌یابد (صالحی‌نیا و معماریان، ۶:۱۳۸۸). اجتماع‌پذیری، قابلیت فضایی برای گرد آمدن ترکیبی از اجتماع‌های انسانی در اشکال مختلفی از زندگی اجتماعی، تبلور می‌یابد که در فضاهای شهری هم چون واحد همسایگی، محلّه و ... به منصه‌ی ظهور می‌رسد (مظفر و همکاران، ۳۳:۱۳۹۱).

اولین‌بار «اسموند» در سال ۱۹۵۷ واژه‌های اجتماع‌پذیر و اجتماع‌گریز را که مبیّن کیفیت‌های فضایی هستند برای محیط‌هایی که مردم را گرد هم جمع می‌آورند یا از هم دور می‌کنند، تعریف کرد و در ادامه افزود هر فضای اجتماع‌پذیری مطلوب و هر فضای اجتماع‌گریزی نامطلوب نیست بلکه برای مطلوبیت فضا بایستی این دو کیفیت به‌صورت متعادل در کنار هم قرار گیرند (Osmond, 1957). «تویترا» فضاهای اجتماع‌پذیر را نقاطی برای آرامش روانی انسان می‌داند که به شهروند یاری می‌رساند تا بتواند نقش و تأثیر شهر بر شکل‌گیری شخصیتش را بیابد (Mitcherlich, 1969:172). «هالپرین[۹]» فضاهایی را که زندگی شهری در آن‌ها چهره می‌بندد و با گوناگونی زیاد به شهروندان اجازهٔ انتخاب آزادانه را بدهد، فضاهای مردم‌گرا می‌خواند و بر این باور است که درواقع، این فضاها هستند که به شهر کیفیت و شخصیت ویژه‌ای می‌بخشند (Halprin, 1972:210). «زوکر[۱۰]» با تمرکز بر میدان، فضاهای شهری اجتماع‌پذیر می‌خواند که جامعه را به معنای واقعی به «اجتماع» و نه صرفاً به «تجمعی از افراد» تبدیل می‌کند (Zucker, 1970:157).

شروع مطالعات زندگی جمعی به دهۀ ۱۹۶۰ میلادی برمی‌گردد؛ زمانی که انتقادات در مخالفت با معماری و شهرسازی مدرن، به خاطر غفلت از نیازهای اجتماعی و به حاشیه راندن تعاملات اجتماعی به اوج خود رسیده بود (Mahmoudi Farahani & Lozanovska, 2015:178). در این دوره مطالعات زندگی جمعی توسط محققانی مثل جین جیکوبز[۱۱] (۱۹۶۱)؛ یان گل (۱۹۷۱) و ویلیام وایت (۱۹۸۰) آغاز شد (Gehl & Svarre, 2013:2-3).

وایت[۱۲] (White,1980) به‌دنبال راه‌هایی برای افزایش

سـرزندگی و حضـور مـردم در فضـاهای شـهری بـود. زندگی خیابانی را چنین تعریف نمـود «در آنجـا مـردم ساعت‌ها باهم حرف می‌زنند و خداحافظی‌های طولانی دارند»؛ و این، باعث رشد رفتارهای شهری می‌شود.

«گل» سه نوع فعالیت کلی را معرفـی کـرد کـه شـامل فعالیت‌های ضروری، انتخابی و اجتماعی هسـتند (گـل، ۵:۱۳۹۱) از میـان ایـن‌هـا دو نـوع فعالیـت اختیـاری و اجتماعی را به‌عنوان ویژگی‌های یک شهر خوب معرفـی کرد (Biddulph,2007:49).

چی پین[۱۳](بحرینی به نقـل از چـی پـین، ۱۳۹۳:۱٤۰) فعالیت‌های مردم را در فضا به سه دسته‌ی فعالیـت‌هـای الزامی (مثل کار و خواب)، فعالیت‌های اختیـاری (مثـل فعالیت‌های خانوادگی و تفریح) و سایر فعالیـت‌هـا کـه فعالیت‌های مشارکتی و انفعـالی باشـد تقسـیم مـی‌کنـد (جدول شماره ۲).

نوع فعالیت‌ها	کیفیت محیطی مطلوب	کیفیت محیطی نامطلوب
فعالیت‌های اجباری	●	●
فعالیت‌های اختیاری	●	●
فعالیت‌های اجتماعی	●	●

ج۲. ارتباط بین کیفیت محیط و فعالیت‌های محیطی (منبع: چرخچیان و دانشپور به نقل از وایت، ۱۳۸٦:۲٤)

در مورد زندگی جمعی مطالعـات جـامعی در یکـی از اولین شهرهای جهان (کپنهاگ) چندین دهه به‌طور منظم انجـام شـده‌اسـت (WHO Report FINAL WEB, 2017;73). زنـدگی جمعـی یـا بـه‌عبـارتی‌دیگـر اجتماع‌پذیری در فضای عمومی محصـور، در تقابـل بـا اجتماع‌گریزی به‌منظور افزایش جمع‌گرایی مردم مطـرح شده‌است. «هلنـد[۱٤]» و همکـارانش نیـز کـاهش ماهیـت اجتماعی فضاهای بـاز عمـومی را یـادآوری نمـوده‌انـد (Askari, 2014)، «جیکـوبز» هـم اهمیـت دادن بـه فعالیت‌های اجتماعی را از طریق اختلاط کاربری‌ها[۱۵] در یک فضای عمـومی (Jacobs,1961:153-222) باعـث ارتقاء کیفیت آن دانسته‌است.

در خصوص اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی بـه‌عنـوان یک مؤلفه‌ی اصلی، پژوهشگران زیادی عوامل فیزیکـی، اجتماعی و روان‌شناختی را به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بـر اجتماع‌پذیری نشان داده‌اند:

دانشپور و چرخچیـان (۱۳۸٦) بـا اسـتفاده از روش مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی علاوه بر مرور ادبیات در ارتبـاط بـا متغیرهـای اصـلی تحقیـق بـه بررسـی ویژگی‌های فضاهای عمومی اجتماع‌پـذیر پرداختنـد و شکل‌گیری فضاهای عمومی اجتمـاع‌پـذیر را مسـتلزم توجه به تأمین خلـوت، قلمـرو، خوانـایی، آسـایش و امنیـت و از لحـاظ بعـد کالبـدی و کسـب آگـاهی و تجارب محیطی، حضور و تعاملات اجتماعی از لحاظ فعـالیتی دانسـتند؛ و بـه سـه نـوع فعالیـت (اجبـاری، اختیـاری و اجتمـاعی) در فضـاهای عمـومی شـهری اشاره داشتند که ارتباط بین این فعالیـت‌هـا و کیفیـت کالبدی فضاها می‌توانـد بـر درجـات اجتمـاع‌پـذیری فضـاهای عمـومی شـهری تـأثیر بگـذارد. شـجاعی و پرتوی (۱۳۹٤) با استفاده از روش توصـیفی–تحلیلـی و روش میدانی (پرسشنامه و مشـاهده) بـه بررسـی و شناخت اجتماع‌پذیری در فضـاهای عمـومی شـهری، عوامل ارتقا و ایجاد آن و ارتبـاط عوامـل مختلـف بـا اجتماع‌پذیری پرداختند. با بررسی ابعاد اجتماع‌پـذیری فضاهای عمومی شهری سه بعد کالبـدی، اجتمـاعی و فعالیتی تقسیم کردند. یافته‌های آن‌ها نشان داد که عدم توجه به مقیاس‌های فضاهای عمومی منجر به اخـتلال یا تداخل عملکردی بـر روی فضـای عمـومی ناحیـه شده و همچنین فضای عمـومی در مقیـاس پـایین‌تـر یعنی فضای عمومی مقیاس محلی کارایی نسبی خـود را از دست داده و به هدف تعیین‌شده نخواهد رسید.

حسن‌پور و همکاران (۱۳۹۷) عوامل مؤثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی را در قالب یک مدل تحلیلی ترسیم کرده‌اند. روش این تحقیق به‌صورت مشاهده میدانی بوده است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که عوامل کالبدی محیط، شخص استفاده‌کننده و سایر افراد حاضر در محیط، فاکتورهای تأثیرگذار بر میزان کیفیت و کمیت تعاملات اجتماعی هستند.

حاتمی و ذاکر حقیقی (۱۳۹۷) باهدف بررسی و شناسایی عوامل تأثیرگذار در انتخاب فضای عمومی توسط شهروندان در دو پیاده‌راه بوعلی سینما و اکباتان شهر همدان سعی در ارائه‌ی نگرشی نو در دستیابی به یک فضای عمومی موفق و مورد انتخاب شهروندان انجام داده‌اند. نوع پژوهش کاربردی و روش آن توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات برداشت‌شده به کمک نرم‌افزار SPSS (تحلیل واریانس یک‌طرفه T و ضریب همبستگی اسپیرمن) موردتحلیل قرار گرفته‌است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توجه به مؤلفه‌های غیرکالبدی از درجه‌ی اهمیت بالایی نسبت به دیگر مؤلفه‌ها برخوردارند.

علوی نسب اشکذری و همکاران (۱۳۹۸) به روش توصیفی و تحلیلی و میدانی و بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه به بررسی عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری فضا در سه فضای عمومی شامل: باغ کتاب، باغ‌موزه دفاع مقدس و پل طبیعت پرداخته‌اند. نتایج پژوهش، اجتماع‌پذیری فضاهای جمعی و عمومی را در تهران در سه دسته‌ی کلی عوامل کالبدی، فعالیتی و اجتماعی نشان می‌دهد و نتایج بعد اجتماعی را نسبت به مؤلفه‌های دیگر پژوهش پررنگ‌تر نشان می‌دهد. بیشترین موارد حائز اهمیت در میزان اجتماع‌پذیری و موفقیت یک مکان عمومی نسبت به مکان‌های دیگر عوامل: دسترسی، حضور مردم، راحتی، تعاملات اجتماعی، فعالیت اجتماعی، فضاهای انعطاف‌پذیر، کیفیت و زیبایی مکان است.

جوان مجیدی و نگاری (۱۳۹۸) به روش توصیفی و تحلیلی و میدانی و بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه با هدف شناخت مؤلفه های اجتماع پذیری در تالار شهر انجام داده‌اند. مؤلفه‌های کالبدی، فعالیتی و ادراکی معنایی به‌عنوان شاخص‌های تحقیق شناسایی شده‌است. نتایج حاصل نشان می دهد خوانایی و رؤیت پذیری، شاخص بودن تالار شهر، ورودی دعوت‌کننده، وجود فضاهای شفاف، ایجاد فضاهای تجمعی و گردهمایی، برگزاری جشن‌ها و مراسم ملی و مذهبی، وجود کارکرد فرهنگی، ایجاد هویت و داشتن خاطره‌ی جمعی، از مؤلفه‌های مهم اجتماع‌پذیری تالار شهر است.

نقی لو و فلاحت[۱۶] (۲۰۱۶) به مطالعه اجتماع‌پذیری در محیط‌های شهری پرداخته‌اند. این تحقیق یک مدل مفهومی را برای توصیف اجتماع‌پذیری پیشنهاد می‌کند که بر مبنای سه جنبه انسانی، محیطی و معنایی- ادراکی است. سپس عوامل محیطی به‌عنوان ابزار اصلی در دست طراحان موردبررسی قرار گرفت. به‌این‌ترتیب تأثیرات عوامل محیطی بر اجتماع‌پذیری در فضاهای شهری به دو دسته فیزیکی و اجتماعی تقسیم می‌شوند.

محصوریت

محصوریت یکی از عناصر مهم در ایجاد اجتماع‌پذیری در فضاهای شهری و عنصری برای تعریف مکان و به‌وجود آوردن حس هویت است که درواقع احساس قرارگیری انسان در داخل یک فضای تعریف شده‌است تا جایی که اگر یک فضای شهری به شکل مطلوب محصور نشود نمی‌توان به یک فضای شهری مطلوب و اجتماع‌پذیر دست یافت.

براساس لغت‌نامه دهخدا «محصور» به‌معنای دربندان‌شده، احاطه‌کرده‌شده، محاط‌شده از دیوار و

حصـار و محبـوس اسـت (سـیدیان و ابافـت یگانـه، ۴۸:۱۳۸۶). منظور محـدود شـدن یـک فضـا بـه‌وسـیله جداره‌هایش است، به‌صورتی‌که انسان احسـاس نمایـد، داخل ظرفی قرار گرفته‌است. محصوریت دارای درجات خاصی است که در ارتباط با خیابان محصوریت حداقل از دو عامل «نسبت ارتفـاع جـداره بـه کـف» و «میـزان پیوستگی جـداره خیابـان» سرچشـمه مـی‌گیـرد. رنـگ، بافت، شکل مصالح جداره و کـف نیـز بـر محصـوریت فضا تأثیرگذارند. کلیه عناصر تعریف کننده فضا، احجام، سطوح و نقاط، مانند انواع ساختمان ها، دیوارها، درختان و ... ایجادکننـده محصـوریت بـوده و هـر کـدام تـأثیر متفاوتی بر ناظر می‌گذارند. لازم به ذکر است که انسان برای هر مکان توقع خاصـی از محصـوریت و عناصـر محصورکننده دارد (پاکزاد، ۱۳۳:۱۳۸۶).

برخی محصوریت فضا را به‌عنوان اولین حسی که باید در فضاهای شهری حاصـل آیـد (کارمونـا[۱۷] بـه نقـل از زیته[۱۸]، ۲۸۹:۱۳۹۴) و یا به عنوان یکـی از اساسـی‌تـرین اصل ایجاد فضا می‌دانند (دوست حسـینی و همکـاران، ۱۲۶:۱۳۹۶).

«شافتوئه» محصوریت را از نظـر ایجـاد خـرداقلیم در به‌وجود آوردن فضایی شاد و طرب‌انگیز مـؤثر مـی‌دانـد (Shaftoe,2008:70). امنیـت و آسـایش بـه‌عـلاوه‌ی دستیابی به مقیاس انسانی نیز مقولات دیگری هستند که محصـوریت را در ایجادشـان مـؤثر دانسـته‌انـد (Tibbalds,1992:4). فضـاهای عمـومی کـه درنتیجـه محصوریت ایجاد مـی‌شـوند از طریـق بررسـی عناصـر کالبـدی موردبررسـی قـرار گرفتـه‌انـد. «مـاتین» کلیـد محصـوریت میـدان را درمـان گوشـه‌هـای آن مـی‌دانـد (Moughtin,1999:57)؛ و وایت هم حس محصـوریت در پلازای سـیگرام[۱۹] را دلیـل لـذت بـردن از آن مکـان می‌داند (White,1980:26).

از میان عوامل کالبدی مـؤثر بـر محصـوریت، ارتفـاع ساختمان‌ها، در تحقیقات متعددی با عنوان نسبت عرض به ارتفاع[۲۰] (Carmona et al, 2003; 139) یا ارتفاع به عرض[۲۱] موردمطالعه قرار گرفته‌اند (جدول شماره ۳).

به‌همین‌دلیل برخی به‌منظور یافتن عـددی بهینـه بـرای نسبت ارتفاع به عرض، یک فضای خیابـان را از طریـق تأثیرشان بر حـس آسـایش و ایمنـی موردتحقیـق قـرار داده‌انـد (Alkhresheh,2007;18) و یـا بـا اسـتفاده از تکنیک شبیه‌سازی واقعیت مجازی[۲۲] برای نسبت عرض به ارتفاع، یک میدان شهری را موردبررسی قرار داده‌انـد (Jaecheol and Seungnam ,2019;1).

علاوه بر نسبت ارتفاع به عرض از عوامل دیگری نیـز ماننـد نمـای سـاختمان‌هـا و انـدازه‌ی فضـا (توسـلی، ۲۹:۱۳۷۶-۲۷) به‌منظور دست یافتن به یک مکان شهری جذاب نام برده شده‌است؛ و ایـن سـه عامـل در میـدان شهری محصور از طریق تأثیرشان بر کیفیت‌های ادراکی موردبررسی قرار گرفته‌اند (Jaecheol,2017:1).

تاریخ پیدایش اجتماعـات محصـور شـاید بـه تـاریخ سکونت بشر و شکل گیری اجتماعات بشـری بـازگردد. ایجاد حصار و دیوار در پیرامـون فضـاهای سـکونتی از دیرباز در نواحی سـکونتی رایـج بـوده‌اسـت؛ امـا رشـد اجتماعات محصور با تعریف امروزی از دهـه ۱۹۷۰ بـه بعد در اکثر نقـاط جهـان بسـیار محسـوس بـوده‌اسـت. درباره محصوریت در فضاهای عمومی چنـدان تحقیقـی صورت نگرفته‌است. بـه دو نمونـه از تحقیقـاتی کـه در بیان مبانی محصوریت در ایـن مقالـه کمـک‌کننـده بـود اشاره می‌شود:

سـیدیان و ابافـت یگانـه (۱۳۸۶) بـا بررسـی تطبیقـی عوامل کیفی و کمّی محصوریت در مناظر شهری سـنتی ایران و اروپا، اهمیت شرایط فرهنگی، اقلیمـی و زمـانی را نشـان دادنـد کـه محصـوریت بـه‌تبـع سـایر اصـول

شهرسازی و معماری می‌باید از شرایط بومی و معاصر منتج شود تا حداکثر مطلوبیت فضایی را برای استفاده‌کننده پیاده و سواره ایجاد کند.

نتایج پژوهش کلانتری (۱۳۸۹) حاکی از آن بود که محصوریت ممکن است به افزایش پیوستگی اجتماعی، افزایش حس اجتماع، آسایش و امنیت در سطح اجتماع محلی بیانجامد.

ردیف	نسبت ارتفاع به عرض	حس محصوریت	توضیح
۱	۱:٤	ضعیف	دیدهای رو به بیرون به اندازه کافی در درون فضا باقی نمی‌ماند که حس محصوریت را به‌وجود آورد.
۲	۱:۲ و ۱:۲,۵	خوب	دید به آسمان کم‌تر غلبه دارد و حس محصوریت ۳ بعدی افزایش می‌یابد.
۳	۱:۱	قوی	حداقل راحتی را از نظر محصوریت به‌وجود می‌آورد.
٤	بزرگ‌تر از ۱	خیلی قوی	حس ترس از محصوریت را به‌وجود می‌آورد و نفوذ نور به فضا را کاهش می‌دهد.

ج۳. نسبت ارتفاع به عرض برای محصوریت خیابان براساس منبع: (کارمونا و همکاران، ۲۹۷:۱۳۹٤)

روش تحقیق

تحقیق حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر حیات جمعی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری انجام گرفته‌است. پژوهش حاضر از نظر ماهیت، کمّی و کیفی بوده و از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه راهبرد پیمایشی انجام گرفته‌است. داده‌های تحقیق حاضر از راه تکمیل پرسشنامه‌های محقق ساخت گرد آمدند. پرسشنامه تحقیق براساس پیشینه، تدوین شد و روایی ظاهری آن از طریق اساتید معماری و طراحی شهری مورد تأیید قرار گرفت. جامعه آماری تحقیق حاضر کارشناسان مرتبط با مقوله طراحی فضاهای شهری (کارشناسان سازمانی، استادان دانشگاه و دانشجویان دو دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته معماری و رشته طراحی شهری) هستند که با موضوع آشنا بوده و قابلیت و توانایی پاسخگویی به سؤالات را داشتند. با توجه به اینکه داشتن اطلاعات کافی در مورد موضوع، اولویت انتخاب محقق در نمونه‌ها بود و با توجه به گستردگی تعداد نمونه‌ها و عدم اطلاع محقق از تعداد آن‌ها؛ با استفاده از روش گروه خبرگان و نمونه‌گیری در دسترس ۸۳ نفر موردبررسی قرار گرفتند و مرحله تکمیل پرسشگری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. از دلایل استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس این بود که نمونه‌گیری در دسترس (Available Sampling) به‌معنای انتخاب سوژه‌هایی است که یا در دسترس شما هستند یا این که پیدا کردن آن‌ها کار بسیار ساده‌ای است. مزیت اصلی این روش این است که استفاده از آن نسبت به دیگر روش‌های نمونه‌گیری بسیار راحت است. قبل از پرداختن به تحلیل داده‌ها و استخراج عوامل مؤثر مرتبط با حیات جمعی فضاهای عمومی شهری و نقش و اهمیت عوامل مؤثر بر فعالیت‌های سه‌گانه در فضاهای شهری، باید میزان پایایی و قابلیت تعمیم یافته‌های تحقیق موردبررسی قرار می‌گرفت، به‌همین‌منظور از آلفای کرونباخ استفاده شد که عدد آن ۰,۷٤ است و این عدد نشان‌دهنده پایایی قابل‌قبول یافته‌های تحقیق است. بعد از گردآوری داده‌ها در تحقیق حاضر از نرم‌افزار تحلیل آماری SPSS جهت تحلیل داده‌ها استفاده شد. در این مطالعه جهت پاسخگویی به سؤالات تحقیق از مدل‌ها و تکنیک‌های متفاوت آماری و ریاضی استفاده شد. جهت پاسخگویی به سؤال اول تحقیق از روش تحلیل عاملی استفاده شد که از مدل‌های شناخته‌شده آماری جهت تلخیص داده‌ها و تعیین عوامل مؤثر

است و در این مقاله با استفاده از این مدل به بررسی عوامل مؤثر در ارتقای حیات جمعی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت پرداخته شد و برای پاسخگویی به سؤال دوم تحقیق که در ارتباط با عوامل شناسایی‌شده چه نقشی در ایجاد و شکوفایی فعالیت‌های مورد تأکید یان گل در فضاهای شهری دارند، از روش سنجش سطح جذابیت استفاده شد.

شاخص‌های تحقیق

ازآنجایی‌که محصوریت به‌تنهایی نمی‌توانست هدفی برای فضای عمومی باشد، اجتماع‌پذیری فضا به‌عنوان شاخصی مطلوب برای آن مطرح شد، این در حالی است که رابطه‌ی بین مؤلفه‌های کالبدی محصوریت و زندگی جمعی کمتر موردبررسی قرار گرفته‌است. انسجام ابعاد کالبدی و اجتماعی، سابقاً رویکرد طراحان مدرن بود، اما با تکامل معماری، به رها نمودن ابعاد اجتماعی فضا منجر شد. به این دلیل که رابطه بین متغیرهای مستقل (محیط) و متغیرهای وابسته (رفتار اجتماعی) در بررسی رفتارهای اجتماعی در فضا، در تحقیقاتی که در زمینه‌ی وابستگی نیازهای اجتماعی به مشخصات کالبدی انجام شدند، نادرست تبیین شدند، بنابراین تبیین صحیح این رابطه به تحقیق بیشتری نیاز دارد. بدین‌منظور در این مقاله به بررسی و تحلیل عامل محصوریت و عناصر مرتبط با آن (به‌عنوان متغیر مستقل) و تأثیر آن بر ارتقای اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی شهری (به‌عنوان متغیر وابسته) پرداخته شد و دراین‌راستا به بررسی و استخراج شاخص‌های مرتبط با عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی شهری پرداخته شد که برگرفته از نظریات نظریه‌پردازان متعدد است. به‌منظور تعیین شاخص‌هایی برای سنجش و عملیاتی کردن مفاهیم عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری و همچنین میزان ارزش و اهمیت هریک از شاخص‌های مذکور (جدول شماره ٤) در قالب پرسشنامه‌ای با طیف‌بندی لیکرت (بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم، بسیار کم) نمونه‌های آماری مورد پرسش قرار گرفتند.

معیار	شاخص‌ها
معیار کالبدی (با تأکید بر عامل محصوریت و عناصر مرتبط با آن)	ترکیب عناصر خطی، ردیف ستون‌های بناها، نحوه ارتباط تقسیمات داخلی فضای طراحی‌شده با فضاهای اطراف، سطح عمودی دیوار، گستردگی فضای طراحی‌شده، ارتفاع چارچوب فضاهای طراحی‌شده، مصالح بکاربرده‌شده در ساخت سطوح و پوشش فضاهای طراحی‌شده، تنوع رنگی در فضای طراحی‌شده، جداره‌های متحد و ممتد با تنوع ریتم، وجود مکان کافی برای نشستن، دسترسی و پیوستگی بصری و فیزیکی فضای طراحی‌شده، ماهیت عملکردی بلوک‌های طراحی‌شده در جداره‌ها، سازگاری فعالیت‌های در جداره‌ها، اختلاط و غنای فعالیت‌ها در جداره‌ها، سازگاری بصری در نمای ساختمان‌ها، احیاء کاربری‌های غیرفعال در فضا، طراحی مسیرهای پیاده فرعی خوانا در فضای محصور، کیفیت روشنایی و نورپردازی، به‌کارگیری کاربری‌های تجاری کوچک‌مقیاس به‌عنوان محرکی جهت فعالیت‌های پیاده در فضا، قابلیت دسترسی، عدم اختلاف فاحش بین نمای ساختمان‌ها، استفاده از رمپ به‌جای پله، سروصدای کم در فضا، استفاده از آب و آب‌نما در سطوح فضای محصورشده به‌منظور ایجاد آرامش، وجود المان‌هایی جهت نشستن در فضا، دعوت‌کنندگی فضای محصورشده جهت نشستن، بازی و ...،
معیار اجتماع‌پذیری	میزان فعالیت‌های داوطلبانه در فضا، تنوع قومی، سن و جنس کاربران فضا، امکان برگزاری مراسم و رویدادهای فرهنگی و هنری، میزان خاطره‌انگیزی فضای محصورشده، شناسایی فضای محصورشده به‌عنوان عنصر شاخص شهری، توقع فرد از فضا، میزان حضورپذیری، تصویر ذهنی افراد از فضا.

ج٤. شاخص‌های مورداستفاده در تحقیق با تأکید بر عامل محصوریت و عناصر مرتبط با آن و عامل اجتماع‌پذیری، منبع: شولتز(۲۰۱۲)، مؤسسه PPS(۲۰۱۰)، جین جاکوبز به نقل از شارعپور(۱۳۸۹)، لنگ(۲۰۰۳)، الحقلا(۲۰۰۹)، CDM(۲۰۰۸)، کاهانا(۲۰۰۳)، لاندری(۲۰۰۰)، گل یان(۲۰۰٦)، کارمونا(۲۰۱۱)

یافته‌های تحقیق

یکی از کاربردهای اصلی روش تحلیل عاملی، طبقه‌بندی متغیرها در چند عامل و درک بهتر ماهیت و پیچیدگی پدیده‌ها و روابط آن‌ها با هم است. در مقاله حاضر بعد از استخراج شاخص‌ها از مطالعه نظریه‌های مرتبط با موضوع موردبررسی حدود ۳۹ شاخص انتخاب شدند که این شاخص‌ها بعد از مشورت با اساتید و کارشناسان امر، در قالب پرسشنامه‌ای تدوین

شـــدند و در اختیـــار متخصصـــان و کارشناســـان و دانشجویان قـرار گرفـت. پـیش از انجـام روش تحلیـل عاملی به‌منظور بررسی کفایت حجم نمونـه و رد فـرض صفر از آزمون بارتلت با ضـریب KMO اسـتفاده شـد؛ زیرا امکان استفاده از این مدل در تمامی شـرایط وجـود ندارد و داده‌ها باید شایستگی لازم را داشته باشند. مقدار KMO باید بالاتر از ۰٫۵ باشد و آن موقع می‌توان از این مدل استفاده کرد که مقدار KMO در مقاله حاضر ۰٫۷۱ محاسبه شد که قابلیت اجرایی داده‌ها را در مدل تحلیـل عاملی نشان می‌دهد؛ و آزمون بارتلـت بـرای تشـخیص مقدار همبستگی مـدل عـاملی پـژوهش برابـر اسـت بـا ۲۴۸۶٫۸۱ که با سـطح معنـاداری ۰/۰۰۰ ≥ ۰/۰۰۱ نشـان می‌دهد که داده‌های به‌دست‌آمـده بـرای تحلیـل عـاملی مناسـب هسـتند. در ادامـه مـاتریس همبسـتگی بعـد از استانداردسـازی داده‌هـای اولیـه جهـت رفـع اخـتلاف مقیاس تشکیل شد، هر قدر مقدار همبستگی داخلی بین متغیرها نزدیک‌تر باشد، تعداد عامل‌های پدیدآمده کمتـر خواهـد بـود. در تحقیـق حاضـر حـدود ۳۵ معـرف در جریـــان پـــژوهش توســـط ۸۳ نفـــر از متخصصـــان و کارشناسان مـورد ارزیـابی قـرار گرفـت. تعـداد عوامـل استخراج‌شده همراه با مقـدار ویـژه هـر یـک از آن‌هـا، درصد واریانس هر یـک از عوامـل و فراوانـی تجمعـی درصد واریانس عوامل آمده‌است. مقدار ویژه عبـارت از واریانس مجموعه متغیرهـای مشـاهده شـده اسـت کـه توسط هر عامل تبیین شده‌اسـت، اولـین عامـل همیشـه بیشترین واریانس متغیرهـا را تبیـین مـی‌کنـد، بنـابراین بزرگ‌ترین مقدار ویژه را دارد. در تحقیق حاضر ۳ عامل اصلی استخراج شد که مقادیر ویـژه هـر یـک از آن‌هـا، بالای ۱ بودند و تغییرات و واریانس متغیرها را به‌خوبی تفسیر کرده‌اند. درواقع مقادیر ویـژه ۳ عامـل بـه حـدی بوده که معرف‌های موردبررسی حـول آن‌هـا پراکنـدگی بیشتری داشته‌اند. با توجه به نتایج جـدول شـماره ۵، ۳ عامـل اصـلی اسـتخراج شـد کـه عامـل اول بـا مقـدار ویژه ۷٫۵۹ بیشترین سهم و عامـل دوم بـا مقـدار ویـژه ٤٫٦٨ در مرتبه بعدی و عامل سوم با مقـدار ویـژه ۲٫۳۷ کمترین سهم را در تبیـین میـزان تغییـرات معـرف‌هـای تحقیق داشتند.

با توجه به نتـایج جـدول شـماره (٤)،۳ عامـل اصـلی استخراج‌شده حـدود ٦۳ درصـد تغییـرات معـرف‌هـای تحقیق را تبیین می‌کنند. همچنین از میان ۳۵ معرف، ۲۹ معرف در تبیین عوامل دخالت دارند.

ردیف	عامل	مقادیر ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
۱	۱	۷٫۵۹	۳۱٫۷۱	۳۱٫۱۷
۲	۲	٤٫٦٨	۱۸٫٦٤	۵۰٫۳۵
۳	۳	۲٫۳۷	۱۳٫۰۹	٦۳٫٤٤

ج۵. تعداد عامل‌های استخراج‌شده همراه با مقادیرِ ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی

با توجه به بارهای عاملی به‌دست‌آمـده، عامـل اول ۱٦ معرف دارد، معرف‌های عامل اول، مـواردی هسـتند کـه به بخش کالبدی و فضایی و بیشتر ابعاد فضـایی و بعـد فنی فضای محصورشـده مربـوط هسـتند. بـدین‌منظـور عامل اول به‌عنوان عامل کالبدی-فضایی نام‌گذاری شـد. عامـل دوم از ٦ معـرف شـکل گرفتـه‌اسـت و تمـام معرف‌های آن، ماهیـت فعـالیتی و کـارکردی در فضـای عمـومی دارنـد بنـابراین عامـل دوم، بـه نـام فعـالیتی-عملکردی نام‌گذاری شد و عامل سوم ۷ معرف دارد کـه ماهیت آن‌ها درونی و ادراکـی اسـت و عامـل ادراکـی-معنایی نام‌گذاری شد (جدول شماره ٦).

عامل کالبدی- فضایی

با توجه به شاخص‌های موردبررسی و ماهیت فیزیـک و فنـی آن‌هـا در شـکل‌گیـری عنصـر محصـوریت در فضاهای شـهری، عامـل اول در ایـن تحقیـق کـه از ۱٦

معرف شکل‌گرفته، عامل کالبدی-فضایی نام‌گذاری شد. فضای شهری با توجه به ساختار کالبدی مناسب می‌توانند موجبات احیای جامعه مدنی در فضاهای شهری شود.

عامل فعالیتی- عملکردی

فضای شهری به ترکیبی اطلاق می‌شود که در آن فعالیت‌ها و کارکردهای متنوع اجتماعی، خدماتی و فرهنگی روی می‌دهد؛ همچنان که جین جیکوبز نیز بر لزوم وجود اشکال ارتباطات اجتماعی، برخوردهای اجتماعی و فعال بودن مکان‌های شهری تأکید می‌کند. با توجه به ماهیت معرف‌های موردبررسی (٦ معرف)، این عامل به‌عنوان عامل فعالیتی-عملکردی نام‌گذاری شد.

این عامل در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی انسان و محیط، زمینه‌ی ارتقاء کیفیت محیط را فراهم آورده و احساس عاطفی نسبت به مکان، سبب ارتباطات و تعاملات نزدیک‌تر شهروندان با یکدیگر در فضاهای عمومی شده، پیوندهای اجتماعی قوی‌تری با فضا ایجاد نموده و هنگام حضور در فضا احساس سرزندگی و شادکامی به‌وجود می‌آورد.

ردیف	عامل	متغیر	بار عاملی
١	عامل کالبدی-فضایی	ترکیب عناصر خطی	٠,٧١٥
		ردیف ستون‌های بناها	٠,٦٢٧
		نحوه ارتباط تقسیمات داخلی فضای طراحی‌شده با فضاهای اطراف	٠,٦١٩
		سطح عمودی دیوار	٠,٥٢٩
		ارتفاع چارچوب فضاهای طراحی‌شده	٠,٦٦٧
		مصالح بکاربرده‌شده در ساخت سطوح و پوشش فضاهای طراحی‌شده	٠,٧٠٧
		تنوع رنگی در فضای طراحی‌شده	٠,٤٩٦
		جداره‌های متحد و ممتد با تنوع ریتم	٠,٦٨٨
		وجود مکان کافی برای نشستن	٠,٧٢٣
		دسترسی و پیوستگی بصری و فیزیکی در فضای طراحی‌شده	٠,٥٥١
		سازگاری بصری در نمای ساختمان‌ها	٠,٦١٦
		طراحی مسیرهای پیاده فرعی خوانا در فضای محصور	٠,٧٢٢
		کیفیت روشنایی و نورپردازی	٠,٦٧٨
		عدم اختلاف فاحش بین نمای ساختمان‌ها	٠,٤٨١
		استفاده از رمپ به‌جای پله	٠,٥١٨
		استفاده از آب و آب‌نما در سطوح فضای محصورشده به‌منظور ایجاد آرامش	٠,٦٤٢
٢	عاملی فعالیتی-عملکردی	ماهیت عملکردی بلوک‌های طراحی‌شده در جداره‌ها	٠,٧٢٥
		سازگاری فعالیت‌های در جداره‌ها	٠,٦٨٢
		اختلاط و غنای فعالیت‌ها در جداره‌ها	٠,٥٩٨
		احیاء کاربری‌های غیرفعال در فضا	٠,٤٨٨
		به‌کارگیری کاربری‌های تجاری کوچک‌مقیاس به‌عنوان محرکی جهت فعالیت‌های پیاده در فضا	٠,٥٥٣
		میزان فعالیت‌های داوطلبانه در فضا	٠,٥٠٣
٣	عامل ادراکی-معنایی	میزان خاطره‌انگیزی فضای محصورشده	٠,٥٣٢
		سروصدای کم در فضا	٠,٦٧١
		دعوت‌کنندگی فضای محصورشده جهت نشستن و بازی و ...	٠,٤٩٩
		توقع فرد از فضا	٠,٤٢٨
		شناسایی فضای محصورشده به‌عنوان عنصر شاخص شهری	٠,٦٥٣
		میزان حضورپذیری	٠,٦٣٨
		تصویر ذهنی افراد از فضا	٠,٥٦٦

ج٦. نتایج حاصل از چرخش عامل به روش واریماکس

ارزیابی میزان ارزش و اهمیت هریک از شاخص‌های مرتبط با عوامل شناسایی‌شده با فعالیت‌های مرتبط با آن

با توجه به عوامل شناسایی‌شده در ارتباط با حیات جمعی فضاهای عمومی شهری با تأکید بر عامل محصوریت و اجتماع‌پذیری و مشورت با اساتید و متخصصان، فعالیت‌های سه‌گانه‌ی (اجتماعی، اختیاری، اجباری) که در بخش مبانی نظری به‌صورت کامل تشریح شدند، ارزش‌گذاری و به ارتباط آن‌ها با عوامل شناسایی‌شده پرداخته می‌شود. بدین‌منظور از مدل سنجش سطح جذابیت استفاده شد. قضاوت یا ارزیابی در خصوص اهمیت و ارتباط مؤلفه‌های موردبررسی در ارتباط با فعالیت‌های انجام‌گرفته در فضاهای شهری، دربردارنده‌ی امتیازی میان عدد ۱ تا ۵ با توجه به وزن معیار خواهد بود. همچنین رتبه سطح جذابیت مبتنی بر سه گروه ۱ (سطح ۱) تا ۳ (سطح ۳) خواهد بود. در جدول شماره ۷ سطح اهمیت و ارتباط شاخص‌های عامل کالبدی در ارتباط با فعالیت‌های سه‌گانه در فضاهای شهری پرداخته شد و مشخص شد که شاخص‌هایی مانند ترکیب عناصر خطی، نحوه‌ی ارتباط تقسیمات داخلی فضا ...، تنوع رنگی در فضای طراحی‌شده، طراحی مسیرهای پیاده فرعی ... و غیره در ارتقای میزان فعالیت‌های اجتماعی افراد در فضاهای عمومی شهری اهمیت بالایی دارند و بعد از آن در ارتقای فعالیت‌های اختیاری نقش دارند. ولی شاخص‌های کالبدی بر فعالیت‌های اجباری افراد کمترین نقش را دارند.

	ترکیب عناصر خطی	ردیف ستون‌های بناها	نحوه ارتباط تقسیمات داخلی فضا...	سطح عمودی دیوار	ارتفاع چارچوب فضاها	مصالح بکار برده شده در ...	تنوع رنگی در فضای طراحی‌شده	وجود مکان کافی برای نشستن	دسترسی و پیوستگی بصری و فیزیکی..	سازگاری بصری در نمای ساختمان‌ها	طراحی مسیرهای پیاده فرعی...	کیفیت روشنایی و نورپردازی	عدم اختلاف فاحش بین نما	استفاده از رمپ به‌جای پله	جداره‌های متحد و ممتد با تنوع ریتم	استفاده از آب و آب‌نما	جمع امتیازات	جذابیت
فعالیت‌های اجتماعی	٤	٥	٥	٤	٥	٣	٥	٥	٥	٤	٥	٥	٤	٤	٤	٥	٧٢	١
فعالیت‌های اختیاری	٣	٣	٤	٣	٤	٢	٤	٣	٥	٣	٤	٤	٣	٢	٣	٣	٥٣	٢
فعالیت‌های اجباری	١	٢	٢	٢	٢	٢	١	٣	٣	١	٣	٢	٢	١	١	١	٢٩	٣

ج۷. سطح اهمیت مؤلفه‌های عامل کالبدی و فضایی با فعالیت‌های سه‌گانه

نتایج حاصل از بررسی مؤلفه‌های عامل فعالیتی–عملکردی در ارتقای فعالیت‌های سه‌گانه در فضاهای شهری در جدول شماره ۸ آورده شده‌است. مطابق جدول شماره ۷، اهمیت وجود مؤلفه‌های فعالیتی–عملکردی در ارتقای فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری در فضاهای عمومی شهری در سطح یک اهمیت قرار دارد و نقش بیشتری در شکل‌گیری حیات جمعی در فضاهای عمومی شهری دارد. از طرفی وجود برخی از این مؤلفه‌ها در انجام فعالیت‌های اجباری در فضاهای شهری نقش و تأثیر دارند.

نتایج حاصل از مدل سنجش سطح جذابیت در مورد بعد ادراکی و معنایی در ارتباط با ارتقای فعالیت‌های سه‌گانه در جدول شماره ۹ آورده شده‌است. وجود مؤلفه‌های بعد ادراکی و معنایی در فضاهای شهری و معماری، موجب شکل‌گیری رابطه‌ای خاص بین فرد و محیط می‌شود. این بعد، عاملی است که موجب تبدیل فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد می‌شود؛ بنابراین مطابق یافته‌های تحقیق، ابعاد

ادراکی و معنـایی در ارتقـای فعالیـت‌هـای اجتمـاعی و اختیاری در فضاهای شهری نقش بسزایی دارند.

	ماهیت عملکردی بلوک‌های طراحی‌شده در جداره‌ها	سازگاری فعالیت‌ها در جداره‌ها	اختلاط و غنای فعالیت‌ها در جداره‌ها	احیاء کاربری‌های غیرفعال در فضا	به‌کارگیری کاربری‌های تجاری کوچک‌مقیاس به‌عنوان محرکی جهت فعالیت‌های پیاده در فضا	میزان فعالیت‌های داوطلبانه در فضا	جمع امتیازات	جذابیت
فعالیت‌های اجتماعی	٥	٤	٤	٥	٥	٥	٢٨	١
فعالیت‌های اختیاری	٤	٣	٣	٣	٤	٤	٢١	٢
فعالیت‌های اجباری	٤	٣	٣	١	١	١	١٣	٣

ج۸. سطح اهمیت مؤلفه‌های عامل فعالیتی-عملکردی با فعالیت‌های سه‌گانه

	میزان خاطره‌انگیزی فضای محصورشده	سروصدا ی کم در فضا	توقع فرد از فضا	دعوت‌کنندگی فضای محصورشده جهت نشستن و بازی و ...	شناسایی فضای محصورشده به‌عنوان عنصر شاخص شهری	میزان حضورپذیری	تصویر ذهنی افراد از فضا	جمع امتیازات	جذابیت
فعالیت‌های اجتماعی	٥	٥	٥	٥	٥	٤	٥	٣٤	١
فعالیت‌های اختیاری	٤	٤	٤	٥	٥	٤	٤	٣٠	٢
فعالیت‌های اجباری	١	١	٣	١	٢	١	٢	١١	٣

ج۹. سطح اهمیت مؤلفه‌های عامل ادراکی-معنایی با فعالیت‌های سه‌گانه

نتیجه

با توجه به اینکه، یکی از اصـول دسـتیابی بـه فضـای شـهری مطلـوب و جـذاب اصـل محصـوریت و اصـل مقیاس و تناسب در بدنه، سـاختار و عناصـر اسـت، در بیشتر تحقیقات بـه‌صـورت کلـی بـا اعـداد و ارقـام بـه بررسـی عناصـر محصـوریت شـامل سـه عنصـر کـف، جداره، نمای ساختمان‌ها و ستون، پرداختـه شـده‌اسـت. در تحقیق حاضر، بـا توجـه بـه ایـن نکتـه کـه فضـای محصور درواقع به‌وسیله ترکیب سطوح مادی و عناصـر شهری ایجاد مـی‌شـود، چگـونگی و ویژگـی‌هـای ایـن ترکیبات و عناصر شکل‌دهنده‌ی فضای محصـور جهـت ارتقای جذابیت فضا و ارتقای حیات جمعـی و حضـور افـراد در آن فضـا بـرای انجـام فعالیـت‌هـای اجتمـاعی موردبررسـی قـرار گرفـت و بـا اسـتفاده از جمـع‌آوری معرف‌هایی مرتبط با اصل محصوریت و اجتماع‌پـذیری فضاهای عمومی شهری و استفاده از مدل تحلیل عاملی، معرف‌ها در قالب سه عامل کالبـدی-فضـایی، فعـالیتی-عملکردی و ادراکی-معنایی شناسایی و تلخیص شـدند. وجود فعالیت‌های متنوع و متفاوت در فضا باعث تجمع افراد می شود و ویژگی جمع پذیری را ارتقاء می‌بخشـد؛ اما فعالیت‌ها، زمانی در فضا، تجمع ایجاد مـی‌کننـد کـه اولاً افراد امکان درگیر شدن با فعالیـت‌هـای مختلـف و امکان انتخاب فعالیت مناسب با علاقه یـا نیـاز خـود را داشته باشند. اگر فعالیت‌هـای مختلـف کنـار هـم قـرار گیرند؛ فرد می‌تواند هـم زمـان در چنـد فعالیـت درگیـر شود. ثانیاً فضای محصورشده باید بسـتر مناسـبی بـرای عرضه فعالیت‌های مختلف ایجـاد نمایـد و تـوان انجـام چند فعالیت مختلف را داشـته باشـد و فضـای مناسـب برای نشستن افراد و امکان بـازی کودکـان خردسـال را فراهم کند؛ یعنی فضا بایـد توسـط تجهیـزات و مبلمـان

مناسب، امکان انجام فعالیت‌های مختلف را در کنار هم فراهم سازد. سخن آخر اینکه محصوریت فضا اصل بنیادین در طراحی معماری و فضای شهری به‌حساب می‌آید و فضا درواقع با محصوریت شروع می‌شود و رعایت عوامل شناسایی‌شده در مقاله حاضر می‌تواند فضاهای عمومی شهری را در پیوند با سایر اصول طراحی معماری برای افراد جامعه اجتماع‌پذیر نماید.

پی‌نوشت

1. Hedman Richard
2. Yaszeswski Andrew
3. David Harvey
4. Lawson
5. Jon T. Lang
6. Kenneth Frampton
7. Gehl jan
8. Matthew Carmona
9. Halprin
10. Zucker
11. Jane Jacobs
12. Whyte
13. Francis Stuart Chapin
14. Holland
15. Mixed Uses
16. Naghiloo, Falahat
17. Carmona
18. Sitte
19. Seagram
20. W/H
21. D/H
22. Virtual Reality

فهرست منابع

– اسدی‌محل‌چالی، مسعود. (۱۳۹۱)، افزایش خوانایی و هویت بافت محلّه‌های شهری، نمونه موردی محلّه فاطمیّه کرج. فصلنامه علمی ـ تخصصی معاونت مهندسی ناجا، سال پنجم، شماره شانزدهم، صص ۵۷–۴۸.

– بحرینی، سید حسین. (۱۳۹۳)، فرایند طراحی شهری، چاپ نهم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

– براتی، ناصر؛ خادمی، شهرزاد. (۱۳۹۷)، فضاهای جمعی: ضرورت‌ها و موانع نمونه موردی: چهارراه ولیعصر تهران. مجله منظر، دوره ۱۰، شماره ٤٤، صص ۲۳–۱۸.

– پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۸٦)، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، انتشارات شهیدی، چاپ دوم، تهران.

– توسلی، محمود. (۱۳۷٦)، اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، جلد اول، چاپ چهارم، ناشر مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.

– چرخچیان، مریم؛ دانشپور، سید عبدالهادی. (۱۳۸٦)، فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، شماره ۷، نشریه باغ نظر، تهران.

– حاتمی، یاسر؛ ذاکرحقیقی، کیانوش. (۱۳۹۷)، بررسی عوامل مؤثر در انتخاب فضای عمومی توسط شهروندان (مطالعه موردی: پیاده راه بوعلی سینا و اکباتان شهر همدان)، مطالعات محیطی هفت حصار، سال ٦، شماره ۲۳، صصر ۹٤–۸۱.

– حسن‌پور، آناهیتا؛ امیدواری، سمیه؛ صدرارحامی، محمدحسین. (۱۳۹۷)، بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری (نمونه موردی: میدانچه جلفا ـ اصفهان)، معماری شناسی، سال اول، شماره ۵، صص ۹–۱.

– حمزه‌نژاد، مهدی؛ شریفیان، زهرا. (۱۳۹۵)، ارزیابی تطبیقی معیارهای سنّتی و جدید اجتماع‌پذیری و تحقق آن در دو محلهٔ سنتی و جدیدمطالعه موردی: محله جلفا، سپاهان شهر اصفهان، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی و اسلامی، سال ۷، شماره ۲٦، صص ۸۸–۷۱.

– دوست حسینی، محمد؛ انارکی محمدی، وحیدرضا؛ قاسمی درویش بقال، رقیه؛ شبانی، مسعود؛ حسین‌پور، زهرا. (۱۳۹٦)، مدیریت فضاهای انسان‌محور، انتشارات رهام اندیشه، چاپ اول، کرج.

– سیدیان، سیدعلی؛ ابافت یگانه، منصور. (۱۳۸٦)، بازنگری مفهوم محصوریت کالبدی در فضای شهری، نشریه راه و ساختمان، شماره ٤٦، صص ٥٤–٤٦.

– شجاعی، دلارام؛ پرتوی، پروین. (۱۳۹٤)، عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی با مقیاس‌های مختلف شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران)، فصلنامه علمی و پژوهشی باغ نظر سال دوازدهم پاییز ۱۳۹٤ شماره ۳٤.

– صالحی‌نیا، مجید؛ معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۸)، اجتماع‌پذیری فضای معماری، نشریه هنرهای زیبا – معماری و شهرسازی، شماره ٤، صص ۱۷–۵.

– علوی‌نسب اشکذری، فاطمه سادات؛ بوداقپور، سیامک؛ صابرنژاد، ژاله. (۱۳۹۸)، تبیین شاخصه‌ها و مؤلفه‌های اجتماع پذیری فضاهای اجتماعی در شهر تهران) نمونه موردی مجموعه‌های اجتماعی و عمومی اراضی عباس‌آباد)، فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال دوازدهم، شماره اول، صص ۳۴۴-۳۲۵.

– کارمونا، متیو؛ هیت، تیم؛ تیسدل تنراک و استیون. (۱۳۹٤)، مکان‌های عمومی فضاهای شهری (ابعاد گوناگون طراحی شهری)، مترجمان: قرائی، فریبا؛ شکوهی، مهشید؛ اهری، زهرا؛ صالحی، اسماعیل، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه هنر، تهران.

– کلانتری، سارا. (۱۳۸۹)، ارزیابی اثرات اجتماعات محصور بر پایداری شهری (نمونه موردی شهرک دریاکنار شهر بابلسر)، نخستین همایش توسعه شهری پایدار، تهران.

– گل، یان. (۱۳۹۱)، فضاهای عمومی و زندگی جمعی، ترجمه: غفاری، علی و سهیلی پور، صادق، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

– لاوسون، برایان. (۱۳۹۱)، زبان فضا، ترجمه: عینی‌فر، علیرضا و کریمیان، فؤاد، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

– لنگ، جان. (۱۳۹۰)، آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)، ترجمه: عینی‌فر، علیرضا، چاپ پنجم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران

– مظفر، فرهنگ؛ مسعود، محمد؛ راست بین، ساجد. (۱۳۹۱)، ارزیابی تأثیرات کیفیت‌های شهری در میزان شاخص سرمایه اجتماعی در بافت‌های تاریخی (مطالعه موردی: محلّه جلفای اصفهان)، نشریه مرمت و معماری ایران (مرمت آثار و بافت‌های تاریخی فرهنگی)، سال ۲، شماره ٤، صص ٤٦-۲۹.

– مهذب طلاب، محمد. (۱۳۸۵)، بازیابی فضاهای پنهان شهری (فضاهای در حال انتظار)، همایش شهر برتر، طرح برتر، همدان.

- Alkhresheh , Majdi M. (2007), ENCLOSURE AS A FUNCTION OF HEIGHT-TO-WIDTH RATIO AND SCALE: ITS INFLUENCE ON USER'S SENSE OF COMFORT AND SAFETY IN URBAN STREET SPACE , UNIVERSITY OF FLORIDA.

- Askari , Amir Hossein ,2014, thesis Assessment Of Urban Public Spaces: Cases Of Kuala lumpur City Center , p 3 .

- Biddulph , Mike , (2007), INTRODUCTION TO RESIDENTIAL LAYOUT, Published by Elsevier Limited, First edition.

- Caoa , Jingwen, Kang, Jian (2019). Social relationships and patterns of use in urban public spaces in China and the United Kingdom. Cities 93 (2019) 188–196.

- Carmona, M., Freeman, J., Rose, S., & Woolley, Helen. (2004). The Value of Public Space: How High Quality Parks and Public Spaces Create Economic, Social and Environmental Value. cabe space .

- Francis, J., Giles-Corti, B., Jane Wood, L., Knuiman, M, (2012). Creating sense of community: The role of public space. Journal of Environmental Psycholo (32), pp: 401-409.

- Gehl, J. & Svarre, B. (2013). How to study public life. Washington DC ,Island Press.

Halprin, L. (1972). Cities, The MIT Press, Massachusetts.

- Hampton, K., Goulet, L.S. & Albanesius, G. (2015). Change in the social life of urban public spaces: The rise of mobile phones and women, and the decline of aloneness over 30 years. Urban Studies Journal, 52(8): 1489 1504.

- Hatefi shojae , Somayeh , Islami, Seyed Gholamreza, Rezaei, Mahmud.(2020). Role of local and urban textures in promoting social interactions of residents and emphasizing living centers theory of Christopher Alexander, Frontiers of Architectural Research.

- Jacobs,Jane,(1961), The Death and Life of Great American Cities , published in New York by Random House Inc, The United States Of America.

- Jaecheol Kim and Seungnam Kim,(2019), Finding the Optimal D/H Ratio for an Enclosed Urban Square :Testing an Urban Design Principle Using Immersive Virtual Reality Simulation Techniques , International Journal of Environmental Research and Public Health, 16, 865 , www.mdpi.com/journal/ijerph.

- Jaecheol Kim, (2017), Comparing the Influences of the D/H Ratio, Size,and Facade Design of an Enclosed Square on Its Perceptual Qualities as a Sustainable Urban Space in South Korea, Sustainability 2017, 9, 675, www.mdpi.com/journal/sustainability.

- Kurniaty, R. (2014). Local Elites and Public Space Sustainability: the local elite roles in the presence and usage of public space in Malang Raya, Indonesia. Environmental Sciences. 20,506 -515.

- Madanipour,A (2012). Challenges in the Co-production of Urban Spaces in National and International Context, Planning Theory and Urban Development, Faculty of Architecture, RWTH Aachen University.

- Mahmoudi Farahani, L & Lozanovska, M. (2015). The social life of historical neighbourhoods: case study of a Middle Eastern city, Shiraz. Journal of Architecture and Urbanism, 39(3): 176-187.

- Mitcherlich, A. (1969). Die Unwirtlichkeit Unserer Stadte; Anstiftung Zum Unfrieden, Edition Suhrkampverlag, Frankfort.

- Moughtin, Cliff,(1999), URBAN DESIGN:ORNAMENT AND DECORATION,second edition, Architectural Press, Linacre House, jordan

Hill, Oxford OX2 8DP.
- Muruani, T., Amite-Cohen, I. (2007)," Open space planning models: a review of approaches and methods", Landscape and urban planning, 81: 1-13.
- Naghiloo F, Falahat MS (2016). The Effect of environmental factors on sociopetality of urban spaces, European Online Journal of Natural and Social Sciences, Vol. 5, No. 4, pp. 1111-1129.
- Orum, M. A. (2010). Introduction. In Orum, M. A. and Neal, P. Z. eds. Common Ground? Reading and Reflections on Public Space. New York:Taylor and Francis, 13 – 17.
- Osmond, Humphry. (1957). Function as the Basis of Psychiatric Ward Design. Psychiatric Services V 8(4), 23.
- Remesar, A. (2005). Urban Regeneration. A Challenge for public Art. Barcelona: University of Barcelona.
- Shaftoe, Henry(,2008), Convivial Urban Spaces(Creating Effective Public Places), First published by Earthscan in the UK and USA.
- Tibbalds,Francis,(1992), MAKING PEOPLE-FRIENDLY TOWNS , Improving the public environment in towns and cities, First published 1992 by Longman Group UK, Ltd.
- White ,William H, (1980), The Social Life of Small Urban Spaces,www.pps.org.
- Zucker, Paul(1970). Town and Square, from the Agora to the Village Green, the MIT Press, Massachusetts.

- https://doi.org/10.22034/40.173.33